

İnşaat sektörü: lokomotif mi yedek lastik mi?

Kurtar Tanyılmaz

İnşaat Ya Resulullah, derl. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2016.
AKFaşızmin İnşaat İskelesi, Mustafa Sönmez, Notabene Yayınları, 2015.

Giriş

Son yıllarda başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde hızla yükselen konutlar, AVM'ler, gökdelenler, otoyol ve köprü inşaatları ile betonlaşma almış başını gidiyor. AKP'nin eski Şehircilik Bakanı'nın (Erdoğan Bayraktar) "Şu anda İstanbul'da yıkmaktan daha güzel bir şey yok. İstanbul yıktıkça güzelleşir" dediği¹ bir ülkede adeta her yer şantiyeye dönüşmüş durumda. AKP'nin yıllardır inşaat sektörü ile birlikte anılıyor olmasında, 2003-2013 yıllarını kapsayan 10 yılda 1 milyar metrekare inşaat ruhsatı dağıtmasının² önemli bir payı olsa gerek.

1 30.09.2010 tarihli *Habertürk* gazetesinden aktaran Çavuşoğlu, "İnşaata Dayalı Büyüme Modelinin Yeni-Osmanlılıkla Bütünleşerek Ulusal Popüler Proje Haline Gelişi. Kadim İdeoloji Korporatizme Karşı AKP Makyajı", *İnşaat Ya Resulullah*, s. 77.

2 Sönmez'den aktaran Çavuşoğlu, age., s. 87.

Geçtiğimiz 10-15 yıl içinde Türkiye'nin büyük holdinglerinin portföyleri içinde de inşaat ve gayrimenkul yatırımları önemli bir yer tutuyor. Öte yandan Türkiye işçi sınıfının maruz kaldığı taşeronlaşma, güvencesizleşme ve iş cinayetlerinin en çok yaşandığı sektörlerin başında da inşaat sektörü yer alıyor. Bu bakımdan günümüzde Türkiye kapitalizminin seyrinde inşaat ve gayrimenkul faaliyetlerinin oynadığı rolü tespit edebilmek, işçi hareketinin önümüzdeki dönemde “kent hakkı” etrafında kime karşı ve hangi taleplerle mücadele etmesi gerektiği açısından da önem taşıyor.

Yakın zaman önce AKP'nin yükselişinde inşaat sektörünün kritik önem taşıdığını ileri süren iki kitap yayınlandı. İlki çoğu daha önce *Birikim* dergisinde yayınlanmış yazıları, Tanıl Bora'nın derlediği *İnşaat Ya Resulullah*, diğeri Mustafa Sönmez'in yazdığı *AKFaşizmin İnşaat İskelesi* olan her iki kitap da, 2002-2015 yılları arasında Türkiye kapitalizminin yeniden üretimine ve yeniden biçimlenmesine inşaat sektörünün damgasını vurduğu tezine dayanıyor. Her iki kitapta da -aralarında vurgu farkları olsa da- savunulan ikinci bir tez ise AKP ve Erdoğan'ın inşaat sektörü üzerinden otoriter ve faşizan bir rejim kurduğu.

Günümüzde Erdoğan'dan hareketle yürütülen Başkanlık ve “faşizm” tartışmaları, ileri sürdükleri bu iki iddia nedeniyle her iki kitabı da önemli ve güncel kılıyor. Kaldı ki solda yer alan azımsanmayacak sayıda iktisatçı ve sosyal bilimci de çeşitli muhalif yayınlarda sıkça “inşaata dayalı büyüme modeli”, “inşaat odaklı birikim rejimi” vb. kavramlarla, Türkiye kapitalizminin 2002-2015 yılları arasındaki dönemini nitelemeye çalışıyorlar, Erdoğan'ın otoriter, faşizan bir rejim inşa edebilmesinde inşaat sektörünün kilit rol oynadığını ileri sürüyorlar.³

Birikim çevresi tarafından yayınlanan ilk kitapta bir yazar, “Türkiye’de kapitalist kentleşmenin ekonomi-politik dinamiklerinin eleştirel bir değerlendirmesi için Marksist kuramsal yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu düşüncesindeyiz”⁴ görüşünü ileri sürüyor. Biz tam da bu nedenle her iki kitabın da ele alınmayı ve eleştirel bir değerlendirmeyi hak ettiği kanısındayız. Bu doğrultuda ilk bölümde her iki kitap için de kanımızca önemli bir katkı olarak değerlendirebilecek Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün yükselişine dair, olgular ve veriler bakımından oldukça zengin nitelikte olan tespitlerini ele alacağız. İkinci bölümde ise her iki kitabın da ruhuna sinmiş olan yukarıda özetlediğimiz iki tezi ele almak ve eleştirel değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Önceden belirtelim. Gerek ilk kitap bir derleme olduğundan yazarları arasında gerekse de onlarla ikinci kitabın yazarı arasında görüş ve vurgu farklılıkları mevcuttur. Biz elbette kısaca bunlardan da bahsedeceğiz. Gelgelelim her iki kitabın yukarıda özetlemeye çalıştığımız tezle-

3 Örneğin Bağımsız Sosyal Bilimcilerin yayınladıkları *AKP’li Yıllarda Emeğin Durumu* kitabının “Kentleşme, Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Muhalefet” başlıklı son bölümü, Yordam Yayınları, İstanbul, s. 273-290.

4 Penpecioğlu, “Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 Yılı”, *İnşaat Ya Resulullah*, s. 164.

rini temellendiren görüşlerindeki benzerliklerden hareket edeceğimizin özellikle altını çizmek isteriz. Aşağıda her iki kitapta da ifade edilen görüşleri bu iki tez etrafında özetleyeceğiz.

İnşaat odaklı birikim

Her iki kitabın da ortaklaştığı tema inşaatın ekonomi politiği. İlk kitapta, Tanıl Bora, Menderes-Demirel-Özal-Erdoğan çizgisinde Türk muhafazakârlığının (“Büyük Sağ Gelenek”) inşaat merakına değiniyor. Takip eden yazılarda ise inşaat sektörünün Türkiye ekonomisi için 2000’li yıllarda ne kadar önem kazandığı ortaya konuyor. Osman Balaban aynı kitaptaki yazısında inşaat sektörünün öne çıkmasının hem yeni hem de Türkiye’ye de özgü olmadığını belirtiyor. Yazar inşaat sektörünün, özellikle durgunluk dönemlerinde bunalımı aşmak üzere ön plana çıktığını, hükümetlerin hem üretken inşaat-konut altyapı hem de üretken olmayan gayrimenkul-emlak faaliyetlerini sektörün yukarıda değinilen büyüme etkisi nedeniyle neredeyse koşulsuz biçimde desteklediklerini uluslararası deneyimlere başvurarak ortaya koyuyor. Balaban aynı zamanda bu kontrolsüz büyümenin “karanlık yüzü” olarak sektörün ekonomik krizlere yol açması, yüksek enflasyon, düşük gelir gruplarının konut satın alma ve kiralama gücünün azalması, üretken sektörlerle yönelen yatırımların azalması gibi ağır toplumsal maliyetlerinin olduğunu ortaya koyuyor.⁵

Balaban yazısının devamında, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de inşaat sektörünün iki ayrı büyüme evresi olduğunu belirtiyor. İlk büyüme dönemi olan 1982-1987 yılları arasında inşaat sektörüne yapılan yatırımların GSMH içindeki payının yüzde 5.2’den (1982) yüzde 7.3’e (1987) yükseldiğini, ikinci büyüme dönemi olan 2002-2008 yılları arasında ise 2004’de yüzde 3.8’den 2006’da yüzde 4.8’e yükseldiğini belirtiyor.

Her iki dönemde de inşaat sektöründeki bu büyümenin arkasında devletin önemli bir rolünün bulunduğu çeşitli yazılarda doyurucu bir şekilde ortaya konuyor.⁶ Özellikle 2002’den itibaren gözlemediğimiz inşaat sektöründeki büyüme evresinde ise, sektörün AKP hükümetinin politikalarıyla, çıkardığı yasalarla önemli bir destek ve teşvik gördüğünün altı çiziliyor.⁷

Yine kitapta son 10 yıllık süreçte AKP hükümetinin kentsel rant üretimi ve dağıtımını gücünü büyük ölçüde kendi kontrolü altına alacak bir düzenlemeye gittiği vurgulanıyor.⁸ Büyükşehir Belediyeleri, TOKİ ve sermaye arasındaki işbirlikleri çerçevesinde yaşama geçen projelerle, kamu mülkiyetindeki arsaların gayrimenkul yatırım ortaklıkları şeklinde örgütlenmiş büyük sermayeye aktarıldığı gös-

5 Balaban, “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotif?”, *İnşaat Ya Resulullah*, s. 20-21.

6 Balaban, age., s. 24-27, Penpecioglu, age., s. 169-177.

7 Penpecioglu, age. s. 173.

8 Penpecioglu, age., s. 171.

teriliyor.⁹ Sönmez de kitabında kamu arsalarının TOKİ ve iştiraki Emlak Konut eliyle (Ağaoğlu, Varyap, Kuzu, Aşçıoğlu vb. müteahhitlere yaptırılan inşaatlar için geliştirilen “gelir paylaşım” sistemi üzerinden) özelleştirildiklerini belirtiyor.¹⁰

Balaban TOKİ’nin yapılan değişikliklerle Kamu İhale Kanunu’ndan bağımsız hareket edebilecek olağanüstü yetkilerle donatıldığını belirtiyor.¹¹ Her iki kitapta da 2004 yılındaki düzenlemeler sonucu başta Arsa Ofisi ve Emlak Bankası olmak üzere kamu arsa ve taşınmazlarını devralan kurumun ülke çapında önemli miktarda arsa stokuna sahip olduğu ve özel mülkiyetteki arsaların kamulaştırılması konusunda da özel yetkilere kavuştuğu ortaya konuyor. Bununla birlikte TOKİ’nin hâlâ kuruluş amacı olan düşük gelir grupları için konut üretmekten uzak olduğunun altı çiziliyor.¹²

Mustafa Sönmez kitabında AKP’nin oylarının yüzde 30’lardan yüzde 50’lere gelmesinde, inşaata dayalı ekonomiyi iş bitirme, büyüme sembolü olarak gören seçmen kitlesinin payı olduğunu belirtiyor. Sönmez, “inşaat deyince RTE’nin gözleri parlıyor. Adeta bir inşaat tutkunu. İnşaat ile partisini büyüttüğü, inşaatı AKP’nin bir ‘inşaat iskelesi’ gibi kullandığı biliniyor” tespitinde bulunuyor.¹³

Sönmez’in dönemi tanımlamada başvurduğu kavram “inşaat odaklı birikim modeli.”¹⁴ Şöyle diyor: “İnşaata lokomotif sektör olarak bakarsanız, son 10-15 yılın inşaat odaklı büyüme olduğunu fark edebilirsiniz.”¹⁵ Başka bir yerde kendisiyle yapılan söyleşide de benzer şekilde “AKP rejiminde sermaye birikimi sürecine damgasını vuran sektörün inşaat olduğu malum” tespitinde bulunuyor.¹⁶

Bu görüşünü kanıtlayabilmek bakımından yazar Türkiye ekonomisinin son 15-20 yılına ilişkin önemli gelişme eğilimlerini bir dizi somut verilerin analiziyle bize aktarıyor. Sönmez özellikle 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisine akan yabancı sermayenin, büyüme oranlarının yükselmesinde önemli rol oynadığını, bunun AKP’nin ekonomideki şansı olduğunu belirtiyor. 1981-2002 yılları arasında Türkiye ekonomisine her tür yabancı kaynak girişinin 34 milyarda kalırken, 2003-2014 yılları arasında 469.2 milyar dolara ulaştığını, bunun içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 126.7 milyar dolara ulaştığını, onun yaklaşık

9 Penpecioglu, age., s. 175.

10 Sönmez, *AKFaşizmin İnşaat İskelesi*, s. 84.

11 Balaban, age., s. 42-3.

12 “TOKİ yoksulu unuttu” başlıklı bir gazete haberinde, TOKİ’nin dar ve orta gelirli ev sahibi yapmak amacından tamamen uzaklaşarak sadece lüks segmente ve üst gelir grubuna konut üretir hale geldiği belirtiliyor. Habere göre şu anda TOKİ’nin dar gelirli yurttaşlara ürettiği konut toplam üretiminin yüzde 6-7’sini geçmiyor. *Cumhuriyet*, 17.03.2016.

13 Sönmez, age., s. 9-10.

14 Sönmez, age., s. 117.

15 Sönmez, age., s. 116-7.

16 Sönmez, “Krizle karşı inşaat: nereye kadar?”, *Cumhuriyet*, 19.10.2012.

dörtte birini ise konut-arsa-ofis alımlarının oluşturduğunu belirtiyor.¹⁷ Yazar her yıl ortalama 40 milyar doları aşan yabancı kaynak akışına bağlı olarak banka kredilerinin önemli bir kısmının inşaat ve konut kredilerine aktığını, devletin de özel sektörün de inşaat yatırımlarının 2003'den 2013'e üç kat arttığını gösteriyor.¹⁸ Sönmez kitabında bu gelişmelere bağlı olarak inşaat ve gayrimenkul sektörünün toplam istihdam içindeki payının 2004'de yüzde 5.1'den 2014'de yüzde 8.3'e yükseldiğini belirtiyor. Yazara göre bu rakam doğrudan şantiyelerde çalışanları kapsıyor; sektöre inşaat malzemesi üretenler, mermer ocaklarında çalışarak katkıda bulunanlar ve hizmet sektöründeki beyaz yakalılardan da eklenmesiyle sektörün toplam istihdam içindeki payı yüzde 10'un üzerine çıkıyor.¹⁹

Yazar bununla kalmıyor, Türkiye kapitalizminde inşaat ve gayrimenkul sektörünün öne çıkmasının "karanlık yüzü"ne dair önemli gerçekleri de gözler önüne seriyor. Bu dönem zarfında ücretlerin eridiğini, işçilerin yoğun sömürüye uğradıklarını, iş cinayetlerinin arttığını, vergi gelirlerinin çoğunu işçi sınıfının ödediğini, bütçe kaynaklarının müteahhitler ve diğer sermaye kesimlerine harcandığını, ailelerin borç yükünün arttığını, özel sektörün dış borçlarının arttığını, özel sektörün kullandığı dış krediler içinde imalat sanayisinin payının azaldığını, buna karşılık kredilerde özellikle inşaat ve hizmetler sektörünün payının arttığını, milyar dolarlık imtiyaz projelerinin kimlere, hangi sermaye gruplarına dağıtıldığını çeşitli veriler ve göstergeler ışığında ayrıntılı bir şekilde ortaya koyuyor.

Siyasi tercih olarak inşaat

İnşaat sektörünün neden bu kadar öne çıktığı konusunda her iki kitapta da, aralarındaki vurgu farklarına rağmen, bunun AKP'nin (ve Erdoğan'ın) siyasi tercihinin bir ürünü olduğunun altı çiziliyor. İlk kitap yazarlarından birinin ifadeyle, "Türkiye deneyimini diğer ülke deneyimlerinden ayıran en önemli özellik de budur. Türkiye'de siyasi aktörler, inşaat sektörünü sadece ekonomik hedefler doğrultusunda değil, kısa ve orta erimli siyasal amaçlar doğrultusunda kullanmak istemişlerdir."²⁰

Her iki kitapta da bu siyasi tercihin altında ekonomik, siyasi ve ideolojik nedenlerin yattığı belirtiliyor. İnşaat sektörünün diğer sektörlerle olan yakın ilişkisinden dolayı inşaat yatırımlarının makroekonomik büyümeyi sağlamak için bir araç olarak kullanıldığı, siyasi açıdan AKP'nin vergi vb. kazançlarla mali kanallardan zenginleşmesini mümkün kıldığı, ideolojik açıdansa halkın bazı kesimlerini ev sahibi yaparak maddi tatminle kendine bağlamak gibi bir işlev gördüğü belirtiliyor. İlk kitapta bir yazar bu gelişmeyi şöyle özetliyor: "Her dönemde

17 Sönmez, age., s. 132.

18 Sönmez, age., s. 73-4.

19 Sönmez, age., s. 31.

20 Balaban, age., s. 32.

Türkiye ekonomisinin motoru olarak görülen inşaat bu dönemde vites artırırken, bir yandan sektör yeni zenginlerini yarattı, diğer yandan da kitleleri uzun vadeli borçlarla mülk sahibi olmaya özendiren, krizlere gebe şekilde aşırı arz üreten bir yapıya kavuştu.”²¹

Birinci kitaptaki yazılarda Türkiye kapitalizminde inşaatın ekonomi politikasını, AKP'nin farklı toplumsal kesimleri bir arada yönetebilme kapasitesine işaret eden hegemonya kavramı etrafında açıklama eğilimi öne çıkıyor. İnşaat sektörünün bu kadar önem kazanmasının arkasında “kapitalist güçler açısından bir tür hegemonya inşa etme çabası” yattığı öne sürülüyor.²²

Yine kitaptaki çoğu yazıda AKP'nin yıkıcı kent politikalarının nasıl olup da kitlesel destek kazandığı sorusuna cevap ararken sıklıkla hegemonya kavramına başvuruluyor. Özellikle Çavuşoğlu'nun yazısı bu bakımdan en belirgin olanı. Çavuşoğlu, “Özellikle vandal kentleşme ve ceberrut devlet uygulamalarına rağmen genişleyen AKP hegemonyasını diğer bir deyişle **AKP'nin ikna üretme gücünü** anlamada mevcut analizlerin çoğunun doyurucu olmaktan uzak” olduğunu²³ belirtiyor ve yazısında bu hegemonyanın “kalkınma fetişi” ve “korporatist felsefe” etrafında örüldüğünü ileri sürüyor. Hegemonya kurmak için bir tarihsel blokun gerekliliğini vurgulayan yazar, yaratılan bu büyük “inşaat tarikatı”nın bileşenlerinin işgalciler, yatırımcılar, inşaat sektörü ve kamu kesimi olduğunu ve inşaata dayalı büyüme modelinin AKP hegemonyasının ulusal popüler proje haline gelmesinde korporatizmin özel bir rol oynadığını belirtiyor.²⁴

Sönmez'e göre de AKP'nin (ve Erdoğan'ın, Sönmez kısaca RTE diyor) “inşaat odaklı büyüme”yi tercih etmesinin ekonomik ve siyasi gerekçeleri vardı. Sönmez ekonomik gerekçeler olarak göçlerle birlikte artan konut talebini, büyüme ile artan vergiler sayesinde devletin inşaat harcamalarını artırma olanağı bulmasını, İstanbul sermayesinin düşen faizlerle birlikte yeni bir yatırım alanı olarak inşaat sektörüne yönelmesini sayıyor.

Bununla birlikte Sönmez'in de asıl iddiası siyasi tercihler üzerinde, AKP'nin bir ekonomi politikası olmadığı, temel hedefinin totaliter bir rejim inşa etmek olduğu ve ekonomiyi bu hedefe giderken araç olarak kullandığı²⁵ noktasına yoğunlaşıyor. Sönmez, “AKP'nin siyasi yükselişinde ekonomiyi ve özellikle inşaat sektörünü basamak olarak kullandığını”²⁶ ileri sürüyor.

Konut, AKP rejiminin inşasında ve tırmanışında önemli bir araç oldu. (...) Neye mal olacaksa olsun, onu asıl hedefe taşıyacak bir araç. Nitekim RTE bu aracı,

21 Çavuşoğlu, age., s. 144.

22 Penpecioğlu, age., s. 177.

23 Çavuşoğlu, age., s. 77, vurgu bize ait.

24 Çavuşoğlu, age., s. 79.

25 Sönmez, age., s. 11.

26 *Birgün*, 27.01.2015.

'konut ağırlıklı inşaat' olarak seçti. Hem konut üstünden kendi 'nurjuvazi'sini palazlandırmak hem de konuta duyarlı seçmeni fethetmek vardı hedefinde (...) dışardan akan yabancı kaynağı inşaata odakladı. Krediler müteahhitlere olduğu kadar konut kredisi biçiminde tüketicilere aktarıldı, böylece konut odaklı bir birikim çarkı dönmeye başladı.²⁷

Lokomotif mi yedek lastik mi?

Türkiye kapitalizminde inşaat sektörünün artan rolüne ilişkin yakın zamanda yayınlanan iki kitapta öne çıkan benzer ya da ortak iddiaları, aralarındaki vurgu farklarını da dikkate alarak özetlemeye çalıştık. Her iki kitapta da Türkiye kapitalizminin gelişme eğilimine inşaat sektörünün damgasını vurduğu, sermaye birikiminin merkezinde inşaat sektörünün yer aldığı, bunun ortaya çıkmasında dönemin uygun ekonomik koşullarının etkisi olmakla birlikte, AKP'nin siyasi tercihinin belirleyici olduğu görüşlerinin altı çiziliyordu. İlk kitaptaki yazılarda bu siyasi tercih, farklı sermaye ve toplum kesimleri arasında bir hegemonya kurmayı mümkün kılan büyüme fetişi, kültürel kodlar ve korporatist felsefenin etkisinde şekilleniyordu. İkinci kitapta ise İslamcı ve otoriter bir rejim kurma amacı bu tercihte belirleyici rol oynuyordu. Her iki kitapta da öne sürülen görüşler içinde doğru olan, aşağıda ileri süreceğimiz görüşleri destekleyen ifadeler elbette var. Ancak biz söz konusu kitaplarda özellikle öne çıkan iki temel tezi, son 10-15 senede sermaye birikiminin odağında inşaat sektörünün yattığı ve AKP'nin otoriter, faşizan bir rejim kurmasında inşaat sektörü tercihinin belirleyici rol oynadığı tezlerini tartışmak istiyoruz. Buradan hareketle politik sonuçlar çıkartmaya çalışacağız.

İlkin günümüz Türkiye kapitalizminde sermaye birikiminin merkezinde inşaat sektörünün yer aldığı iddiasını ele alalım. Türkiye'de, liberalinden ulusalcısına çoğu sol çevrede yaygın olan bu iddia ne kadar geçerlidir? Bizim kanımız son 10-15 senede inşaat sektörünün bu kadar öne çıkmasının **maddi** temellerini açıklığa kavuşturmadan bu soruya açık bir cevap verilemeyeceğidir.

Geçerken belirtmekte fayda var. Özellikle ilk kitapta çeşitli yazılarda da görüldüğü gibi inşaat sektörü geçmişte de Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Sol çevrelerden yapılan eleştirilerde sık sık iç pazara dönük olmakla, döviz kazandırmamakla suçlanan inşaat sektöründe²⁸ 1980'lerden itibaren Türk yurtdışı müteahhitlik firmalarının dünyada belli bir gelişkinliğe ulaşmış olduk-

27 Sönmez, age., s. 87-8.

28 Örneğin Sönmez şöyle diyebiliyor: "Konut yıllardır iç pazara dönük büyümenin lokomotifi. Bizzat konut üretirken bile önemli bir kısmı ithal ediliyor. Kullanılan çimentoda bile yüzde 25 ithal enerji kullanımı söz konusu" (Sönmez, age., s. 92). Sönmez'e sormak gerek: Yıllardır yurtdışında müteahhitlik yapan Türk firmaları ihracat yapmış olmuyorlar mı, döviz getiriyorlar mı; bu önemsiz bir miktar mıdır? Ya da "dış pazara dönük", ihracatçı sektörlerin çoğu kendisinin de gayet iyi bildiği gibi net ithalatçı degiller mi?

larını, günümüzde iş hacmi itibariyle dünya sıralamasında Çin'den sonra ikinci sırada yer aldıklarını²⁹, yurtdışında her yıl ülkenin yıllık mal ihracatının ortalama yüzde 20'si büyüklüğünde proje üstlendiklerini unutmamak gerekir.

Nitekim yukarıda aktardığımız üzere yazarlardan Balaban da sektörün 80 sonrası ilk büyüme dönemi olarak 1982-1987 yıllarını, sonraki büyüme dönemi olarak da 2002-2008 yıllarını belirtiyor. Verilere dikkatle bakacak olursak inşaat sektörüne yapılan yatırımların GSYH içindeki payı ilk dönemde daha yüksektir. Böylece 2002-2008 yıllarında ve 2010'dan itibaren de inşaat sektörünün öne çıkmasını doğrudan AKP hükümeti ile sınırlamak doğru olmayacaktır. Peki, bu durumda neden inşaat sektörü adından bu kadar söz ettirir oldu?

Aslında her iki kitapta da buna cevap veriliyor. Biz önce daha berrak olan Sönmez'inkinden aktaralım: "Bu 'başarı' büyük ölçüde dışardan akan yabancı kaynak ile mümkün oldu. 1980'li yıllarda Özal döneminde yılda 1 milyar doları bulmayan, 1990'larda koalisyon hükümetleri döneminde yılda ancak 4 milyar doları bulan yabancı kaynak girişi, AKP rejiminin ilk 5 yılında yılda ortalama 30 milyar dolara yaklaşıyordu.³⁰ Sönmez devamında sorusuna kendi cevap veriyor: "İnşaat hızla büyüme için ortaya çıkan potansiyel talep 2002 öncesi için de söz konusu değil miydi? Büyük fark, değişen para iklimidir."³¹ Derleme kitapta da sermayenin 90'larda yaygın olarak faiz üzerinden, 2000'lerde ise gayrimenkul üzerinden spekülasyon getiri peşinde koştuğu belirtildikten sonra şöyle deniyor: "2002 öncesi de böyle bir imkân vardı, ancak asıl fark bu yatırımlara girişmek için gerekli kredi, yabancı sermaye girişinin artması inşaat için gerekli fonları yaratacaktı."³² Bu tespit önemlidir. Zira konut ve gayrimenkul sektörünün gelişmesinde, AKP'nin iradesi dışında, doğrudan siyasi olmayan önemli bir açıklayıcı etkenin söz konusu olduğu her iki kitapta da teslim ediliyor.

Bu dış dinamiğin belirleyici olduğu dünya ekonomisinin kriz koşullarında, ister Batıcı-laik ister İslamcı olsun, Türkiye burjuvazisi de önemli bir iç dinamik olarak, uluslararası rekabette (1994-1998-2001 krizlerinin açığa vurduğu gibi) "tıknafes" kaldığından "soluklanma" gereksiniminin bir ürünü olarak yüzünü inşaat ve gayrimenkul sektörüne döndü. Türkiye sermayesi uluslararası alanda rekabet gücü olan sanayi sektörlerinde uzun zamandır zorlanıyordu. Bunda rol oynayan yapısal etkenler, üretim yapısındaki teknolojik gerilik ve para hareketleri ile mal hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucunda ihracatı baskılayan ve ithalatı teşvik eden bütünleşme biçimiydi. Bunun sonucunda cari açık yıllardır artma eğilimindeydi. Türkiye kapitalizminin dünya ekonomisiyle bütünleşme biçiminin getirdiği çelişkilerin bir ürünü olan cari açığı kapatmak için para bulma

²⁹ *Hürriyet*, "İnşaat bizim işimiz!", 21.08.2015.

³⁰ Sönmez, age., s. 22.

³¹ Sönmez, age., s. 30.

³² Balaban, age., s. 30.

zorunluluğu da ekonomiyi yabancı sermaye akımlarına bağımlı kılıyordu. Daha fazla kâr arayışı peşinde olan yabancı sermayenin, 2002-2013 yılları arasında, "AKP devrinde", yöneldiği sektörlerin başında finans ve hizmetlerin yanı sıra inşaat ve gayrimenkul gelmektedir.³³

Konjonktürel etken ise özellikle 2008 krizi sonrası dünya ekonomisinin durgunlaşmasıyla birlikte ihracat olanaklarının kısıtlanmasıydı. Her iki etken birlikte sanayide azalan kârlılık sorununa yol açıyordu. Bu çelişkiler Türkiye burjuvazisini, aynı diğer ülke burjuvazileri gibi, sanayiye alternatif, onu ikame eden değil, ancak onu destekleyen alternatif kazanç arayışına zorladı. Sönmez de bahsediyor: "İstanbul sermayesinin düşen faizlerle birlikte yeni bir yatırım alanı olarak inşaat sektörüne yönelmesi"³⁴ bunların başında geliyordu. Şöyle ifade edelim: Sıklıkla savunulduğu gibi izlenen kur politikası nedeniyle değil (bu politika AKP öncesinde de uygulanıyordu), belki onun da teşvik ettiği, ama asıl köklerini Türkiye'de sermaye birikiminin yapısal geriliği ile kriz koşullarında tıkanmasında bulan bir ortamda inşaat sektörü ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Özetle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye kapitalizmi açısından da inşaat sektörünün ve "toprak rantı"nın öne çıkmasının maddi zeminini, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan ve birbirini etkileyen ikili bir yapının ürünü olarak görmek gerekir: İnşaat sektörünün günümüzde Türkiye burjuvazisi açısından önemi, üretim/sanayi alanında yaşanan kârlılık krizini ertelemek ve hem iç hem de dış pazarlardaki rekabet gücü kayıplarını telafi edebilmektir.

Öte yandan inşaat sektörünün AKP döneminde öne çıkma eğilimini, soldan iktisatçıların sıklıkla vurguladıkları gibi "sanayisizleşme" olarak yorumlamak da doğru değildir. Örneğin Sönmez şöyle diyor: "Yaşanan son 12 yılda sağlanan dış kredileri kullanmada imalat sanayisinin payının 13 puanın üstünde gerilemesi, Türkiye'nin sanayiden uzaklaşması, sanayisizleşmesi gerçeğinin en çarpıcı göstergesidir."³⁵ Yukarıda mantığını açıkladığımız yerli ve yabancı sermaye kesimlerinin inşaat sektörüne yönelişi, olsa olsa sanayi yeteri kadar kârlı olmadığı için finans kesiminin başka alanlara yöneldiğini açıklar; sanayinin önemini tamamen yitirdiğini göstermez.

Türkiye ekonomisinde 2002-2014 yılları arasında özel sektör tarafından yapılan sabit sermaye yatırımlarının sektörler itibarıyla seyrine bakıldığında, imalat sanayisine yapılan sabit sermaye yatırımlarının hem 2002 öncesinden daima fazla olduğu hem de inişli çıkışlı da olsa, belli bir düzeyi koruduğu ve konuta yapılanlardan daima yüksek olduğu görülmektedir.³⁶ Keza GSYH içinde özel sektörün makine ve teçhizat harcamalarının payının 2002-2014 yılları arasında daima

33 Sönmez, *Yurt*, 21.05.2013.

34 Sönmez, *age.*, s. 29.

35 Sönmez, *age.*, s. 106.

36 T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, Temmuz 2015, s. 90.

inşaat harcamalarının payından yüksek olduğu görülmektedir.³⁷ İmalat sanayisinin milli gelirdeki payı 2003’de yüzde 23’den 2012’de yüzde 24.4’e çıkmışken, emlak ve konut sahipliğini de kapsayan inşaat sektörünün payı aynı dönemde yüzde 13.7’den yüzde 14.1’e çıkmıştır.³⁸ 2002-2014 yılları arasında sanayinin istihdamdaki payı yüzde 20.8’den yüzde 19.1’e düşmüştür, inşaatın aynı dönemde payı yüzde 4.5’den yüzde 7.3’e çıkmıştır. Sanayi sektörünün ekonomide yaratılan toplam katma değer içindeki payı 2013 yılında yüzde 42.5 iken, inşaat sektörünün payı yüzde 7’dir.³⁹ Bankaların (bireysel krediler hariç) toplam nakdi kredilerinin yüzde 30’a yakın kısmı imalat sanayisine, yüzde 17.5 kadarlık kısmı ticaret kesimine, yüzde 10’u inşaatla gitmektedir.⁴⁰

Bu veriler ışığında Türkiye’de kapitalist üretim ilişkilerinin sanayinin dışına taşındığını belirtmek kanımızca doğru değildir; sanayi uluslararası kriz koşullarında güç kaybetmiştir, ancak önemi azalmamıştır; GSYH içindeki, katma değerdeki, sabit sermaye yatırımlarındaki ya da toplam istihdam içindeki payları bakımından sanayi, inşaat sektöründen yine de daha ağırlıklı olan konumunu korumaktadır. Evet, inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin ekonomideki ağırlığında bir yükselme eğilimi söz konusudur; ancak bu uzunca yıllara rağmen hiçbir zaman başat eğilim olma düzeyine gelmemiştir. İlk kitabın yazarlarından Penpecioğlu da “endüstriyel üretimdeki kâr oranlarının azalması sürecinde sermayenin ticaret ve hizmetler gibi sektörlerle yönelmesinin beklenen bir durum olduğunu”⁴¹ belirttikten sonra şöyle diyor: “Türkiye’de sermaye birikimi dinamiklerinde kuşkusuz bir değişim var. Ancak bu değişimin uluslararası rekabet karşısında kaderine terk edilen endüstriyel üretimi tasfiye eden bir noktaya ulaştığını belirtmek oldukça güç.”⁴²

İnşaat ve gayrimenkul sektörünün sanayiye rağmen değil; onu daralan ihracat karşısında iç talebi canlandırarak desteklemek üzere, onun karşı karşıya kaldığı engelleri en azından ötelemek üzere önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaya çalıştık. Son olarak başka birçok gösterge ve veriye başvurmak yerine sadece günümüzden bir örnekle yetinelim. Tek başına toplam ülke ihracatının yüzde 15’ini oluşturan Otomotiv Sanayicileri Derneği (OSD) Yönetim Kurulu Başkanı’nın ihracatta güçlü olmak için iç pazarın önemine değindiği açıklaması şöyle: “Sanayimizin mevcut konumunu koruması için iç pazardaki istikrarlı büyümenin devamlılığının sağlanması büyük önem taşıyor. Kuvvetli bir iç pazar ile desteklenmeyen sanayinin rekabetçiliğini sürdürebilmesi haliyle mümkün

37 Age., s. 40.

38 Sönmez, “AKP nerede hata yaptı, neden umutsuz vak’a?”, *Yurt*, 10.09.2013.

39 TÜİK verileri.

40 G. Uras, “Kredilerin % 4.1’i tarıma gidiyor”, *Milliyet*, 31.7.2015.

41 Penpecioğlu, age., s. 166.

42 Penpecioğlu, age., s. 169.

değil.”⁴³

Özetle inşaat sektörünün son 10-15 yılda ekonomik bakımdan tercih edilmesinde hiç de özel olarak AKP'ye atfedilemeyecek, aynı dönemde AKP yerine başka bir burjuva hükümet olsa da kolay kolay kaçınamayacağı dinamikler olduğunu, hem dış koşulların bunu teşvik ettiğini hem de Türkiye'de sermaye birikiminin zorunluluklarının bunu gerektirdiğini göstermeye çalıştık. Söylediklerimizi berrak ifade edelim: Dünya ekonomisinin kriz koşullarında inşaat sektörünün, elbette yukarıda değindiğimiz, ekonomiyi sürükleyen, içerde talebi canlandıran bir etkisi olduğu açık, ama asıl belirleyici olan uygun uluslararası konjonktür olmuştur! Buradan hareketle biz inşaat sektörünü lokomotif değil, olsa olsa bahsettiğimiz koşullar altında her an patlamaya hazır bir yedek lastiğe benzetmeyi daha uygun buluyoruz.

AKP'nin yükselişinde siyasi tercih olarak inşaat sektörünün rolü

Inşaat sektörünün ekonomik açıdan “tercih” edilmesinin gerekçelerine yukarıda değindik. Bu bölümde AKP'nin siyasi tercihinin nedenleri ve AKP'nin yükselişinde bu sektörün bir rol oynayıp oynamadığına değinmek istiyoruz.

Biz, eğer bir siyasi tercih söz konusu ise, bunun - ele aldığımız her iki kitapta iddia edildiği gibi - inşaat sektörü aracılığıyla İslamcı bir rejim kurmak ya da farklı sermaye kesimleri arasında bir koalisyon/ittifak kurarak hegemonya sağlamaktan daha çok, AKP'nin iktidara gelmesiyle iyice açığa çıkan Türkiye burjuvazisinin kendi içindeki çatışmanın ürünü olduğu kanısındayız.⁴⁴ Eğer inşaat sektörünün teşvik edilmesinde bir siyasi tercih söz konusu ise, bu **öncelikle** İslamcı burjuva fraksiyonunun güçlendirilmesine dönüktür.

Burada ekonominin alanından çıkıp, siyasetin alanına girmek durumundayız. 2001 kriziyle birlikte AKP karşısındaki Batıcı-laik cephe çökmüş durumundaydı.⁴⁵ Aslında Sönmez de bu tespiti teyit ediyor: “2001 krizinde ölümü görmüş kitleleri sıtmaya razı etmek zor olmadı.”⁴⁶ Uluslararası uygun ekonomik koşulların yarattığı büyüme rüzgârını da arkasına alarak AKP hükümeti üzerinden İslamcı burjuvazi ekonomik gücüyle orantısız bir siyasi güç elde etmiş oldu. AKP/Erdoğan inşaat sektörünü Batıcı-laik burjuvazi karşısında hem İslamcı sermayeyi güçlendirmek hem de kendi siyasi gücünü ihya etmek üzere kullandı.

Her iki kitapta da gayet yerinde olarak buna değiniliyor. İlk kitabın yazarları

43 *Hürriyet*, 20.05.2016.

44 Bu gelişmeyi daha önceki bir yazımızda ortaya koymuştuk: K. Tanyılmaz, “Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak”, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, (der.) N. Balkan, E. Balkan, A. Öncü, İstanbul, Yordam Yayınları, 2014, s. 143-179.

45 Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz. S. Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, *age.*, s. 53-142.

46 Sönmez, *age.*, s. 67.

da “metropol sermayesi”nin de inşaat sektörüne girdiğini,⁴⁷ ikinci kitapta Sönmez de “1970’li yılların sanayicilerinin de inşaatçı kesildiğini”⁴⁸ açıkça belirtiyorlar. Demek ki inşaat sektörüne yönelmek bakımından sermayenin farklı kesimlerinin davranışları ve çıkarları bir önceki bölümde belirttiğimiz gerekçelerden dolayı örtüşüyor. Burada bir ayrışma söz konusu değil. Bizim altını çizmek istediğimiz nokta ise şudur: AKP inşaat ve emlak sektöründe oluşacak potansiyel kâr ve toprak rantı pastasından İslamcı sermayeye daha fazla pay aktarabilmek amacıyla ihaleleri, idari düzenlemeleri siyasi olarak, ekonomi-dışı yöntemlerle şekillendirmeye çalışmaktadır. Aslında her iki kitapta yer alan çeşitli yazıların önemli bir katkısı tam da bu “kayıрма” ilişkisini verilerle ve olgularla ortaya koymasıdır. Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı’nın sektörün yükselişte olduğu bir dönemde (2002-2006) yaptığı açıklamada sektörün sanıldığı kadar iyi durumda olmadığını, büyükşehir belediyelerinin açtığı ihalelerin de kendilerinden habersiz düzenlendiğini dile getirmesi bunun somut ifadesinden başka bir şey değildir.⁴⁹

Son olarak Sönmez başta olmak üzere sıklıkla dile getirilen şu yaygın iddiaya da değinmeden geçmeyelim. Aslında her iki kitapta da - ister “hegemonya projesi” ister İslamcı rejim kurma amacı öne çıkarılsın - netice itibarıyla şu söylenmiş olmaktadır: “AKP inşaat sektörünü kullanarak yükseldi, inişi de inşaat sektörü yüzünden.” Bu bize kalırsa hem tutarsızdır hem de ekonomik indirgemeci bir yorumdur. Tutarsızdır, çünkü AKP’nin kendi tercihinin sonucu olarak inşaat sektörünü basamak olarak kullandığı, bu sayede siyasi yükselişini gerçekleştirdiği önermesi, ekonominin politik olarak (AKP’nin iradesi, tercihi) belirlendiği anlamına gelirken; inişinin de inşaat sektörü yüzünden olması da ekonominin (dış kaynağın azalması, inşaat ve gayrimenkulde büyümenin yavaşlaması) politikayı belirlediği gibi bir sonuca götürmektedir. Aynı zamanda ekonomik indirgemecidir. Biz Marksistleri her şeyi ekonomi ile açıklamakla eleştirenlerin, günümüz Türkiye kapitalizminde “betona dayalı birikim”i kültürel ve siyasi temellerle açıklamaya çalışırken böylesi bir sonuca varmış olmaları ilginçtir.

Biz ise hem ekonomi hem de politika alanında, kendi özgüllükleriyle, sınıf mücadelelerinin önemini vurgulamak gerektiğini savunuyoruz. Kapitalist üretimin günümüz durgunluk koşullarında yeteri kadar değer üretmemesine tepki olarak uluslararası burjuvazi ve bu arada bir bütün olarak Türkiye burjuvazisi hem daha fazla artık değer (konut üretimi) hem de daha fazla “rant” (gayrimenkul spekülasyonu yoluyla toprak rantı) elde edebilmek amacıyla kamusal arazilere devletin de katkısıyla el koymaktadır. Bir yandan inşaatlarda karın tokluğuna çalıştırılan binlerce işçi iş cinayetlerine kurban verilmekte, öte yandan emekçi sınıflar ev sahibi olabilmek için ağır borç yükünün altında ezilmekteler.

47 Balaban, age., s. 35-6.

48 Sönmez, age., s. 15.

49 *Referans*, 27.12.2006.

Bir yandan işçi sınıfına karşı daha fazla sömürü olanakları zorlanıyor, öte yandan AKP hükümetlerinin desteğiyle (organik ya da yandaş⁵⁰) İslamcı burjuvazi ekonomi-dışı mekanizmalarla Batıcı-laik burjuvazi karşısında sömürüden daha fazla pay kapma mücadelesi veriyor. Her iki anlamda da sınıf mücadelesi söz konusu. Özetle iki noktayı vurguluyoruz. Birincisi inşaat sektörünün büyümesiyle AKP'nin otoriter ve faşizan bir yönetim tarzı benimsemiş olması arasında otomatik bir ilişki yoktur. İnşaat ve gayrimenkul sektörünün hiç bu kadar atılım yapmamış olduğu geçmiş burjuva hükümetlerinde de bir dizi anti-demokratik uygulamalar mevcuttu. Kaldı ki ekonomi (“yatırım iklimi”), politika alanında AKP hükümetini aşağı çeken (özellikle 2008 krizi ve 2013 sonrası dönemde) sınırlayıcı bir ortam oluşturmalarına rağmen, son yıllardaki seçimlerde görüldüğü üzere, büyüme yavaşlasa bile, AKP'ye yönelmiş seçmen kitlesi azalmıyor, hatta bazen artıyor. Demek ki politika alanında nasıl bir sınıf mücadelesi yürütüldüğü de can alıcı önem taşıyabiliyor. İkinci vurgulamak istediğimiz, inşaat sektörüne ilişkin bir siyasi tercih söz konusuysa, bunun temel amacının bir hegemonya inşa etmekten ziyade burjuvazi içi çatışmada güç dengelerini değiştirebilmek bakımından bir “iskele” işlevi gördüğüdür.

Politik sonuçlar

Türkiye kapitalizminde “inşaata dayalı büyüme”yi çeşitli boyutlarıyla ele alan her iki kitap da, bazı tespitleri, olguların ve verilerin zenginliği içinde kapsamlı bir şekilde ele almaları bakımından kıymetli. Her iki kitap da inşaat ve emlak sektörlerindeki “büyüme”nin “karanlık yüzü”nü, sektörün kitleleri sisteme içerebilmek bakımından nasıl bir işlev gördüğünü ve özellikle işçi sınıfı açısından yakın gelecekte olası bir “emlak krizinin” tüm ekonomide yaratacağı tahribatı ortaya koymak bakımından çok önemli gözlemler ve tespitler içeriyor.

Gelgelelim amacımız Sönmez'in de belirttiği gibi, insafsız kapitalizmi terbiye edici bir hatta takılıp kalmak olmayacaksa; asıl amaç bu reformizmi aşip kapitalizm karşıtı, kâr ve birikimi değil, toplumsal çıkarları önde tutan (...) sosyalist bir toplumsal düzeni inşa etmeyi hedeflemek olacaksa,⁵¹ çıkış noktamız kapitalizmin içinde bulunduğu durgunluk evresinde sınıf içi ve sınıflar arası mücadelelerin somut koşullarda nasıl şekillendiği olmalıdır. Kapitalizmin yeniden üretimini sağlamak üzere **nasıl yönetildiği** (muhafazakâr, korporatist ya da otoriter, faşizan zihniyet) değil. Bu nedenle ilk kitapta Penpecioglu'nun “Marksist bir kentsel siyaset anlayışının geliştirilmesi için yapılması gereken farklı toplumsal ve siyasal bağlamlarda oluşan farklı devlet müdahalelerinin ve düzenleyici mekanizmaların

50 “Havuz” diye de bahsedilen ve içinde Cengiz, Limak, Kolin, Kalyon, Ağaoğlu gibi inşaat firmalarını barındıran, bir kısmı GYO biçiminde örgütlenmiş bulunan sermaye kesimlerinin varlığı, burjuvazi içi mücadelede AKP'nin elini güçlendiren önemli bir işlev görüyor.

51 Sönmez, age., s. 102-3.

araştırılması, bu müdahalelerin-mekanizmaların kapitalist sosyo-mekansal ilişkileri nasıl ve ne ölçüde yeniden ürettiğinin tartışılmasıdır”⁵² önerisine katılamıyoruz. Kanımızca “Marksist bir kentsel siyaset anlayışının geliştirilmesi için” önce kapitalist bir ekonomideki sermaye birikimi dinamiklerinin ve mevcut üretim ilişkilerindeki dönüşümün kentleşme ve konut politikalarına nasıl yön verdiğini, sonra da bu politikaların sınıf içi ve sınıflar arası mücadelelerin sonucunda nasıl biçimlendiklerini araştırmak gerekir. Ancak o zaman devlet müdahalelerinin ve düzenleyici mekanizmaların yeniden üretimde oynadıkları rolü ve buna rağmen kendini yeniden üretememesine, krizlere ve toplumsal maliyetlere yola açan etkenleri daha iyi kavrayabiliriz.

Konut sorununun köklerini üretim ilişkilerinde değil de yeniden üretim (düzenlemeler) ve dolaşım alanında (“konut piyasası”, kamu arazilerinin piyasaya açılması vb.) aramanın sonucu, kamusal arazilerin eşitsiz dağılımına yol açan politikalar ve zihniyetler bütününe odaklanmak olacaktır. Kendi başına devletin yanlış konut politikalarına, emlak sektörünün kötü düzenlenmesine/yönetilmesine odaklanmak, konut/emlak/inşaat sektöründe izlenen politikalara rengini verenin hem üretim hem de politika alanlarındaki sınıf mücadeleleri olduğunu göz ardı etmemize yol açabilir.

Bundan dolayı da ele aldığımız iki farklı yaklaşımın politik sonuçları da ister istemez farklı olacaktır. Sönmez’in kitabında mücadeleye davet ettiği “en geniş ittifak” cephesinde kimler yer alacaktır? Daha “kârlı” olduğu için sanayiden çok konuta ve gayrimenkule kredi vermeyi tercih eden finans kesimi mi, Sönmez’in de yer yer sitayişle bahsettiği gibi, yönetimlerinde olan belediyelerde her türlü inşaatla izin veren CHP mi⁵³, aynı “büyükleri” gibi, yatırımlarını gayrimenkul kazançlarına yönlendiren “girişimci” KOBİ’ler mi? Yoksa “kentsel dönüşüm” marifetiyle evlerinden, mahallelerinden edilen kent yoksulları, ev sahibi olabilmek uğruna yıllarca kredi borcu ödemek zorunda bırakılan emekçiler, inşaatlarda çoğu taşeron ve güvencesiz çalıştırılan, hemen her gün iş cinayetlerine kurban giden işçiler mi?

Bu yazıdaki tespitlerin bizi götürdüğü bir diğer sonuç ise, AKP’nin otoriter, faşizan yönetim tarzını eleştirmek için inşaat sektörünü analizin merkezine oturtmanın, bu amaçla iyi ve kötü sermaye birikimi, iyi ve kötü ekonomi politikaları, “üretim ekonomisi”- “rant ekonomisi” ayrımı yapmanın, burjuvazinin o ya da bu kanadına yedeklenmeye yol açma tehlikesi barındırdığıdır. Bu tür ayrımlar Batıcı-laik burjuvazinin inşaat sektörü üzerinden sömürü ve spekülâtif getiri sağlayarak geniş emekçi kitlelerini daha fazla sömürüye tâbi kılmak bakımından en az AKP hükümeti kadar sorumlu olduğunun üzerini örtmeye yarar. Nitekim günümüzde AKP’yi devirmek isteyen Batıcı-laik burjuva fraksiyonu etrafında kümelenen

52 Penpecioglu, age., s. 165.

53 Sönmez, “46 katlı rant rezaleti (2)”, *Birgün*, 16.05.2015.

“Amerikan muhalefeti”nin kitleler üzerinde “hegemonya” kurmak için tam da en çok başvurduğu bir yaklaşımdır bu. Kapitalizmde mevcut güç dengelerini değiştirmek, “hegemonya”yı kırmak, eğer sistemi reforme etme peşinde değilsek, daha iyi (ihracatı ve sanayiye destekleyen) ve daha kötü (iç pazarı ve tüketimi destekleyen), daha otoriter (AKP rejimi) ve daha demokratik (?) politikalardan birini tercih ederek değil, o tercihe zorlayan yapısal etkenleri, en başta da mevcut üretim ilişkilerini değiştirerek mümkün olabilir. “Kent hakkı” alanında söz sahibi olabilmek de ancak bunun **sınıfsal** bir mesele olduğunu kavramakla mümkündür.